

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27.

УДК 378:81'243

Кухта М., Чейпеш І. Іншомовна комунікативна культура сучасних студентів у педагогічному процесі вищої школи; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. У статті обґрунтовані методологічні й загальнодидактичні аспекти формування іншомовної комунікативної культури сучасних студентів у педагогічному процесі вищого закладу освіти.

Ключові слова. Полікультурний соціум, вивчення іноземної мови, іншомовна освіта, іншомовна комунікативна культура.

Інтеграційні процеси, що характерні для всіх сфер життєдіяльності інформаційного світу, висувають нові вимоги до іншомовної підготовки студентів вищих закладів освіти. Мова йде про те, що студент як майбутній фахівець повинен оволодіти іноземною мовою як цілком доступним засобом комунікації в обраній сфері діяльності. Саме така методологія іншомовної підготовки сучасних студентів розкрита в дослідженнях М.Богатирьової, В.Бондаря, О.Коваленка, О.Максименко, Є.Пассова, О.Першукової, І.Шапошникової, Е.Шубіна та ін. На основі аналізу їхніх праць можна виокремити два основних підходи до вивчення іноземної мови:

а) як сукупності явищ і фактів, що відбувається приблизно так, як вивчають історичні події чи хімічні властивості. Таким вивченням займаються ті, хто студіює лінгвістику;

б) з метою включення в іншомовний колектив для участі в мовленнєвій комунікації, усній чи письмовій.

У професійній підготовці сучасних фахівців у педагогічному процесі вищих закладів освіти актуалізується останній підхід, тому що для повноцінної іншомовної комунікації замало оволодіти лексичним і граматичним матеріалом мови, важливо наблизитися до розуміння культури країни, мова якої вивчається, оскільки культура та мова нації становлять органічне ціле. У цьому випадку йдеться про формування іншомовної комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови в педагогічному процесі вищої школи. Спробуємо аргументувати цю думку.

У полікультурному світі відбувається певна „хаотизація” цінностей, розхитаність їх колишньої ієрархії, багатозначність зв'язків між цілями, засобами та результатами вчинків. Таке комунікаційне середовище вимагає нових форм комунікації, нових способів інтерпретації тощо. Тому маємо підстави казати, що полікультурне інформаційне суспільство створює передумови для появи людини нового типу, основною особливістю якої є підвищення рівня суб'єктності та автономності власного життя. Важливою умовою такого перетворення виступають соціальні уявлення, настанови та інтерпретація, з допомогою яких відбувається конструювання реальності.

Соціальні уявлення – це стійкі утворення, які виникають і закріплюються у певній суспільній гру-

пі. В іншомовній комунікації вони відіграють роль своєрідної візитної картки, яка вказує на приналежність суб'єктів до певної культурної спільноти.

Не менш важлива роль відводиться ціннісно-мотиваційним настановам, які формуються на основі перебування особи в конкретному культурному середовищі, через «уписання» в яке, вона спроможна знайти своє місце в бутті. Окрім того, людина має поставитися до культури як до необхідної умови її життєвої орієнтації, відкрити з-поміж культурних цінностей ті, які найбільшою мірою відповідають потребам її внутрішнього духовного світу. Отже, актуальним є формування ціннісних орієнтацій людини в культурному контексті на основі індивідуального вибору, а не шляхом традиційної аскрипції.

Інтерпретація – це здатність індивіда виробляти власну думку, а також вибудовувати змістові композиції, схеми, версії, пояснення тощо. Результат інтерпретації полягає в адекватному прочитанні мовного простору партнера комунікації. На нашу думку, в процесі іншомовної комунікації саме інтерпретація допомагає реально оцінювати ситуацію спілкування, визначати власну комунікативну роль і обирати адекватну комунікативну поведінку. Звісно, що оцінки ситуацій спілкування носіями різних мов і культур можуть бути різними і навіть суперечливими. Але це не виключає досягнення взаєморозуміння з допомогою зіставлення різних інтерпретацій, їх наближення чи підведення до компромісної точки зору.

Отже, мова – це світобачення, або ж мовна картина світу, а перехід від однієї мови до іншої – не що інше, як зміна одного мовного світогляду на інший. Самі по собі знання іноземної мови не забезпечують зміну світогляду, а отже, й повне розуміння партнера комунікації. Виникає необхідність співвивчення мови й культури, а в контексті педагогічного процесу вищої школи доцільно говорити про формування іншомовної комунікативної культури студентів як майбутніх фахівців.

Варто підкреслити, що культурний аспект іншомовної комунікації є об'єктом дослідження цілого ряду наукових галузей, оскільки XXI ст. – це епоха, коли контакти між представниками абсолютно різних культур стають такими ж звичними, як і між представниками однієї культури, а тому

«незнання мови може великою мірою утруднити доступ до здобутків відповідної національної культури» [1, с.24].

Л.Орбан-Лембрик, аналізуючи полікультурний соціум як об'єктивну даність сучасності, зазначає, що в дослідженні іншомовної комунікації важливо з'ясувати вплив культурних чинників на процес спілкування і соціальну (або ж мовленнєву) поведінку індивідів як суб'єктів взаємодії [3].

Слід відповісти на запитання, як і чому культура детермінує різницю в спілкуванні і поведінці, які чинники викликають культурні відмінності, які теоретичні моделі іншомовної комунікації можуть допомогти виявити зв'язок мови, культури і поведінки. Адже зазвичай у реальному житті культура поведінки, мовлення і спілкування постають у єдності, не диференціюючись.

Зауважимо, що динамічність змісту вищої освіти, в тому числі й мовної, постійно спричиняла певні зміни у дидактичних поглядах на поняття „іншомовна культура” в контексті вивчення іноземної мови. Для ілюстрації еволюції зазначеного поняття вважаємо доцільним здійснити лаконічний історичний екскурс.

Дослідники підкреслюють, що приблизно з часу першої світової війни аж до 60-х років ХХ ст. у дидактиці превалювала думка про те, що суть культури в процесі вивчення іноземної мови насамперед складають література, мистецтво, музика. Це означало, що культура розглядалася окремішно від житейської реальності. У навчальних програмах з іноземної мови паралельно існували два поняття – „культурознавство” і „країнознавство”. Основна мета навчальних дисциплін, які спиралася на ці поняття, полягала у передачі або певного набору відомостей про мистецтво країни, або певної кількості географічних, історичних фактів, а також інформації про політичні та соціальні системи країн, мова яких вивчалася. При цьому акцент робився в основному на контекстуальних знаннях. Саме тому, зазначають дослідники, зв'язок між мовою і культурою у викладанні був незначним. Нові умови життєдіяльності сучасної людини значно підвищили вимоги до комунікативних здібностей фахівця, розширили можливості реалізації особистісних комунікативних потреб з допомогою іноземної мови. У зв'язку з цими вимогами автори лінгвокраїнознавчих праць вважали принципово необхідним співвивчення мови і відповідної їй культури. Їх наукові пошуки супроводжувалися появою нових термінів: „лінгвокраїнознавчі вартісні одиниці мови” (С.Верещагін, В.Костомаров), „культурно-етнологічні одиниці мови” (Л.Шейман), „логоепістемі” (Г.Онкович) та інші. Останній термін, як нам видається, найбільш точно вказує на зв'язок мови й культури і тлумачиться як знання, збережені в одиниці мови, тобто знаки, що вимагають осмислення і на рівні мови, і на рівні культури.

Однак лінгвокраїнознавство є дисципліною суто лінгвістичною, об'єктом якої традиційно вважають фонові знання носіїв мови, їх вербальну поведінку в актах комунікації, і з огляду на це воно

не відображає в повному обсязі зміст компонентів, пов'язаних з іншомовною культурою. Між тим, з появою міжкультурної дидактики нового змісту набуло й поняття „культура”, під яким стали розуміти спосіб життя, набір стереотипних моделей поведінки, усіх історично вироблених взірців поведінки, відкритих чи завуальованих, раціональних чи ірраціональних, які виступають у якості правил поведінки людей у суспільстві [8].

Цікавим є тлумачення іншомовної культури Д. Робінзоном-Стюартом, який розглядав її не з традиційної точки зору, як досвід знань і навичок, а як процес, тобто спосіб сприйняття, інтерпретації, відчуття світу, існування в ньому тощо [9]. Таким чином, відбулося деяке розширення поняття „культура”, яке спричинило зміну підходів до вивчення іноземної мови – із загальнокультурного до соціокультурного, що в свою чергу відобразилося на формулюванні цілей і виборі дидактичних стратегій навчання іноземних мов. Превалююча цільова установка на вивчення фактів культури як базового обсягу інформації, необхідного для сприйняття іншомовної культури, поволі втрачала сенс, оскільки фактологічна інформація в умовах інтенсивного розвитку світової спільноти має здатність швидко старіти, а отже, втрачає актуальність і сприяє формуванню стереотипів.

У зв'язку з такими змінами поглядів у 90-і роки ХХ ст. у наукових колах розгорнулася полеміка щодо вагомості культурного компонента у загальному процесі вивчення іноземної мови та стосовно відповідності терміну „лінгвокраїнознавство” загальній меті вивчення іноземної мови. Вчені по-новому тлумачили суть навчально-розвивальної мети лінгвокраїнознавства у контексті вивчення іноземної мови. На думку Г.Д.Томахіна, дидактична мета „повинна забезпечувати комунікативну компетентність в актах міжкультурної комунікації суб'єктів передусім через адекватне сприймання мовлення співрозмовника та оригінальних текстів, розрахованих на носіїв мови” [7]. З'явилися праці, у яких лінгвокраїнознавство пропонувалося замінити на лінгвокультурологію як комплексну наукову дисципліну синтезуючого типу, котра вивчає взаємозв'язок і вплив культури й мови у їх функціонуванні і відтворює цей процес як цілісну структуру одиниць в єдності їх мовного і позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установки (систему норм і загальнолюдських цінностей).

З.Микитенко аргументувала вузькість терміну „лінгвокраїнознавство” тим, що він не відображає усього комплексу знань та умінь, пов'язаних з іншомовною культурою. Визнаючи правомірність терміну „лінгвокраїнознавство” у якості одного з аспектів мови, вона підкреслювала недостатність відображення в ньому культурного компонента, зокрема „відомостей про національні реалії, важливі історичні події, видатних діячів літератури і мистецтва, науки і техніки, національного бачення світу, а також навичок і вмінь, пов'язаних зі стандартними ситуаціями, характерними для даної країни” [2].

Стверджувалося, що одночасне вивчення іноземної мови та відповідної культури повинно розвивати здатність бачити спільне та відмінне у рідній мові/культурі та іноземній. Полеміка стосувалася також тлумачення понять „країнознавство”, „культурознавство”, „іноземна культура”, а також обсягу і змісту країнознавчого матеріалу.

Незважаючи на різне бачення авторами проаналізованих джерел суті окремих понять, їх об'єднує розуміння вагомості культурного контексту вивчення іноземної мови. У зарубіжній дидактиці так званий культурологічний підхід уже практично утвердився і в широкому розумінні відображає загальну спрямованість змісту освіти на підготовку студентів до професійної діяльності в полікультурному соціумі.

Отже, суть змісту культури в контексті вивчення іноземної мови можна передати двома формулами:

- а) культура як усе в людському житті;
- б) культура як найкраще в житті людини.

До середини ХХ ст. переважала остання формула, оскільки основна мета навчання іноземної мови, як уже зазначалося вище, зводилася до забезпечення доступу до мистецьких шедеврів тієї чи іншої цивілізації. Це так зване „елітне” розуміння культури, до якої зазвичай відносять музику, літературу, театр, образотворче мистецтво країни, мова якої вивчається.

Натомість перша формула вміщує як „елітну” культуру, так і цінності, погляди, поведінку, а також найважливішу складову – мову. Таке розуміння культури, на думку дослідників, більш адекватне, оскільки охоплює повсякденне життя народу, етикет і всі точки дотику між особистістю і суспільством.

Значний внесок у розв'язання полеміки 90-х рр. ХХ ст. та розуміння змісту іншомовної комунікативної культури внесли, на нашу думку, праці Є.І.Пасова. Вчений розробив модель іншомовної комунікативної освіти, яка ґрунтується на чотирьох елементах:

а) пізнання, що спирається на країнознавчий матеріал, який, по суті, є моделлю іншомовної культури. Однак пізнання відбувається не стільки на основі розуміння іншої культури, скільки на духовному удосконаленні учнів, студентів на її базі і діалозі з рідною;

б) розвиток, спрямований на формування таких якостей, які відіграють найбільш важливу роль у процесах пізнання, навчання та виховання і забезпечують індивідуальність розвитку. Основний акцент робиться автором моделі не на те, що слід „знати” й „уміти”, а на поняттях дії: „творити” і „хотіти” як провідних елементах культури;

в) виховання, яке тісно пов'язане з категорією „культура”, і розуміється автором як процес становлення, збагачення і удосконалення духовного світу через засвоєння усіх доступних елементів культури;

г) учіння, спрямоване на оволодіння тими мовленнєвими вміннями, які одночасно виступа-

ють засобами навчання: говорінням, аудіюванням, читанням, письмом (можливий і переклад), а також власне вмінням спілкуватися [4].

Цінність зазначеної моделі в тому, що вона не тільки відображає зміст іншомовної комунікативної культури, але й розкриває шляхи і способи його реалізації. Неважко зазримити, що в основі представленої моделі не тільки знання мови, а й знання культури. Основні акценти розподілені таким чином: пізнання іноземної мови, розвиток креативності та мотивації іншомовної комунікативної діяльності, виховання духовності особистості в контексті культури, присвоєння цінностей іншомовної культури. На нашу думку, практична значущість зазначеної моделі в тому, що в ній знання іноземної мови – не самоціль, а засіб поступового інтелектуального і професійного розвитку особистості.

П.Сисоєв розробив концепцію мовної полікультурної освіти, в основу якої покладено рефлексію як універсальний психологічний механізм, що включається в процеси мислення і сприймання. Розроблена автором система проблемних завдань не тільки спрямована на полікультурний розвиток студентів, але й спонукає до самопізнання, до розуміння індивідом самого себе, власної життєвої позиції та свого ставлення до навколишнього світу. Адже, виходячи з інтелектуального потенціалу суб'єктів навчання та рівня їхніх комунікативних навичок, вони залучаються до розв'язання певних культурознавчих завдань, зокрема: тренуються в зборі, систематизації, узагальненні та інтерпретації культурознавчої інформації; розвивають власну полікультурну комунікативну компетенцію, яка допомагає орієнтуватися у різних міжкультурних ситуаціях; поглиблюють уявлення про специфічні розбіжності в різних культурах; беруть участь у творчих заходах культурознавчого та комунікативно-пізнавального характеру [5, с.136].

Вчений умотивовує необхідність власної концепції відсутністю теорії культурного самовизначення особистості, яка б теоретично пояснювала та емпірично підтверджувала вплив групової приналежності особистості студента на вивчення іноземної мови й культури країни, мова якої вивчається.

У нашій країні загальна стратегія навчання іноземних мов визначається потребами суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і прикладних наук. У зазначеному контексті постає нагальна необхідність оновлення методологічних підходів до мовної освіти в Україні, в тому числі й іншомовної. Вчені заговорили про здійснення своєрідного „мовного прориву”, що означає: всі громадяни мають опанувати державну мову як потужний національний об'єднувальний чинник, а кожен випускник навчального закладу повинен вільно володіти хоча б однією, а краще кількома іноземними мовами [6, с.5]. Розв'язання завдань „мовного прориву” стосовно вивчення іноземних мов у контексті професійної підготовки студентів у вищих закладах освіти спрямоване на досягнення прагматичного результату – забезпечен-

ня висококваліфікованих спеціалістів, які зможуть конкурувати на міжнародному ринку праці.

Основний акцент ставиться на практичній меті іншомовної освіти, тобто оволодіння культурою іншомовного спілкування шляхом формування і розвитку міжкультурної комунікації та її складових. Міжкультурна комунікація в загальному вигляді відображає готовність до іншомовної комунікації з носіями тієї чи іншої мови. При цьому значна увага приділяється соціокультурному компоненту навчання іноземної мови, на основі якого формуються знання про реалії, звичаї, традиції країни досліджуваної мови; знання й навички комунікативної поведінки в актах мовної комунікації; навички й уміння вербального й невербального спілкування. Зазначені знання, уміння і навички складають не тільки зміст іншомовної комунікативної культури, але й зміст процесу навчання іноземної мови в цілому. Це означає, що студент вищого закладу освіти, студіюючи іноземну мову, опановує іншомовну комунікативну культуру в такій мірі, що може вільно спілкуватися в будь-якому соціальному оточенні.

Виходячи з наведених міркувань, зміст сучас-

ної іншомовної освіти не може обмежуватися лінгвістичним компонентом. Він повинен охоплювати широкий спектр національно-етнічних, соціальних, культурних, історичних, етичних, особистісно-ціннісних аспектів, тому що спілкування завжди здійснюється у межах певної культури з допомогою конкретної етнічної мови, а його основою є своєрідні мовні картини світу, закони спілкування, напрацьовані у межах цієї мови і культури. Потрапляючи в чуже мовно-культурне середовище, людина практично потрапляє в інший, незнайомий світ цінностей і законів спілкування. Незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та немовленнєвої поведінки створює труднощі у спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот і може спричинити різноманітні комунікативні девіації. У їх основі – поведінкові стереотипи, спричинені культурними розбіжностями. Якщо у визначенні культури відштовхуватися від них, то культура – це абстрактне поняття, теоретична суть, яка допомагає зрозуміти, чому саме ми робимо те, що робимо, і пояснити відмінності у поведінці представників різних культур.

Література

1. Мова і культура / Відп. ред. В.М. Русанівський. – К., 1986. – 184 с.
2. Никитенко З.Н. О содержании национально-культурного компонента в обучении английскому языку / З.Н.Никитенко, О.М.Осиянова // Иностран. языки в школе. – 1994. – №5. – С.4 – 10.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Социальная психология: Підручник: У 2-х кн. / Л.Е.Орбан-Лембрик. – Кн. 2: Социальная психология групп. Прикладная социальная психология. – К.: Либідь, 2006. – 560 с.
4. Пассов Е.И. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества / Е.И. Пассов, В.П. Кузовлев, В.С. Коростелев // Иностранные языки в школе. – 1987. – № 6. – С.15.
5. Сысоев П.В. Концепция языкового поликультурного образования (на примере культурологии США): дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Сысоев Павел Владимирович. – М., 2004. – 546 с.
6. Тесленко В. На шляху до нової парадигми освіти / Володимир Тесленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2007. – № 3. – С.5 – 6.
7. Томахин Г.Д. Лингвострановедение: что это такое? / Г.Д.Томахин // Иностранные языки в школе. – 1996. – №6. – С.22 – 27.
8. Lado R. Language Teaching. A Scientific Approach. Mc. Grau – Hill Inc. N. – Y., 1964. – 152 p. Lado R. Language Teaching. London Longman, 1961. – 389 p.
9. Robinson-Stuart G., Nocon Honorine. Second Culture Acquisition: Ethnographi in the Foreign Languages Classroom // The Modern Language Journal. – N. – Y., 1996. – Vol. 80. – № 4. – P. 431 – 449.

Мария Кухта, Иванна Чейпеш

ИНОЯЗЫЧНАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ КУЛЬТУРА СОВРЕМЕННЫХ СТУДЕНТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация. В статье обоснованы методологические и общедидактические аспекты формирования иноязычной коммуникативной культуры современных студентов в педагогическом процессе высшего учебного заведения.

Ключевые слова. Поликультурный социум, изучение иностранного языка, иноязычное образование, иноязычная коммуникативная культура.

Mariya Kukhta, Ivanna Cheipesh

FOREIGN COMMUNICATIVE CULTURE OF THE MODERN STUDENTS IN THE PEDAGOGICAL PROCESS OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Annotations. The article develops the methodological and general didactic aspects of the foreign culture problems in the pedagogical process of the higher educational institutions.

Key words. Policultural socium, learning foreign language, foreign education, foreign communicative culture.

Кухта Мария Ивановна – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедры педагогики УжНУ.

Чейпеш Иванна Василівна – канд. пед. наук, викладач кафедри іноземних мов УжНУ.